***Samenvatting van de cursus C.6-1.:***
***Elementen van denk- en methodeleer***

***Algemeen***

*Deze cursus biedt een inleidende en propedeutische studie naar de fundamentele structuren van het menselijke denken, de logica en de wetenschappelijke methodologie.*

*Vertrekkend vanuit het Oudgriekse erfgoed en het concept van de ontologie - het ter sprake brengen van het 'zijnde' of de werkelijkheid als 'niet-niets' - onderzoekt de cursus hoe de mens via begrippen, oordelen en geordende structuren grip krijgt op de werkelijkheid.*

*Aan de hand van de vier kentheoretische verantwoordingsmethoden van Charles Sanders Peirce, de drie waarnemingsstandpunten (fenomenaal, rationeel en transempirisch) en de tropenleer (metafoor, metonymie en synecdoche) wordt aangetoond hoe taal en denkkaders de werkelijkheid ontsluiten.*

*Vervolgens analyseert de cursus de begripsleer (inhoud versus omvang, categoriale versus transcendentele begrippen), de categorieën en systechieën (tegenstellingsparen), alsmede het contrast tussen het Moderne en Postmoderne cultuurschema.*

*Ten slotte mondt het vak uit in een analyse van de alethische modaliteiten, de problematiek van het relatieve versus absolute niets en de drie ontologische grondwetten (de identiteitswet, de contradictiewet en de wet van het uitgesloten derde), waarbij het erkennen van de werkelijkheid wordt opgevat als een gewetensvolle en onschendbare opdracht.*

***1: Grondslagen van de Denk- en Methodeleer: Ontologie en Verantwoording***

Deze cursus heeft een propedeutisch en algemeen-vormend karakter, gericht op het aanreiken van de 'elementen' (*stoicheia*) - de verklarende basisinzichten die het feitelijke menselijke denken en wetenschappelijke theorieën begrijpelijk maken. Het vak wil 'vakidiotie' en oppervlakkigheid overstijgen door studenten te scholen in een beredeneerde benadering van de werkelijkheid, opgebouwd rond de antieke wiskundige wisselwerking tussen het gegeven (het feitelijke denken) en het gevraagde (wat dit denken geldig en inzichtelijk maakt). De cultuurhistorische bakermat hiervan ligt primair in de Oudgriekse filosofie en de Bijbelse traditie.

Het filosofische fundament van deze denkleer is de ontologie of zijnsleer: het ter sprake brengen van het 'zijnde' (*to ontos*), oftewel al wat op enige wijze bestaat of 'niet-niets' is. Waar Parmenides en de Eleatische school de zijnsleer

stichtten met de stelling dat “het zijnde is en het niet-zijnde niet is”, herdefinieerde Aristoteles de ontologie als de ‘eerste filosofie’ (*metafysica*). Dit is het onderzoek naar het zijnde als zijnde, zoekend naar de eerste beginselen (*archai*) en vooropstellingen van de werkelijkheid. De werkelijkheid wordt hierbij benaderd via het identitieve denken, waarbij al wat bestaat wordt onderzocht op zijn algehele of gedeeltelijke identiteit, toetsbaarheid en bevindbaarheid.

Om te bepalen hoe men meningen over de werkelijkheid op een geldige wijze fundeert, gebruikt de cursus de typologie van de Amerikaanse pragmaticist Charles Sanders Peirce. Peirce onderscheidt vier methoden:

- *De eigenzinnigheidsmethode* (*method of tenacity*): het star en narcistisch vasthouden aan een eigen opvatting door tegenstrijdige prikkels af te weerkaatsen (struisvogelpolitiek).
- *De rechtzinnigheidsmethode* (*method of authority*): het autoritair en orthodox overnemen van wat een sociale groep, zuil of traditie voorschrijft.
- *De voorkeursmethode* (*method of apriority*): het dialooggericht cultiveren van vooropgezette, ideële voorkeuren die men onterecht gelijkstelt met ‘de rede’.
- *De wetenschappelijke/ontologische methode* (*scientific method*): de enig juiste methode, die meningen fundeert op de objectieve werkelijkheid (*the real*) en haar van subjectieve opvattingen onafhankelijke steevastheid (*external permanency*).

***2: Epistemologische Standpunten, Tropenleer en Begrippenstructuren***

Bij het analyseren van de werkelijkheid onderscheidt de kennisleer drie kentheoretische standpunten:

- *Het fenomenale standpunt*: gebaseerd op de rechtstreekse zintuiglijke waarneming (*empeiria*)7.
- *Het rationele standpunt*: gebaseerd op het verstandelijk redeneren (*logismos*), dat de fenomenen overschrijdt om onzichtbare verbanden en wetmatigheden te vatten.
- *Het transempirische of transrationele standpunt*: het erkennen van werkelijkheidsdimensies die de loutere zintuigen of het menselijk verstand te boven gaan.

Om gedachten over de werkelijkheid te verwoorden, maakt de mens gebruik van tropen (stijl- of zegsfiguren die als inzichtsmodellen fungeren):

- *De metafoor:* berust op een analogie of gelijkenis van eigenschappen tussen afzonderlijke elementen.

- *De metonymie*: berust op een reële samenhang of stelselverhouding (zoals oorzaak en gevolg).

- *De synecdoche*: berust op medebetekening, waarbij een deel voor het geheel wordt genomen (of omgekeerd).

In tegenstelling tot wat taalpositivisten zoals Frege en Russell beweren - dat het begrip 'zijn' te veelzinnig en daardoor onbruikbaar zou zijn – toont de cursus aan dat 'zijn' niet eenszinnig of veelzinnig is, maar analoog en identitief: het drukt gelijktijdig eenheid (identiteit) en veelheid (verschil) uit.

Binnen de algemene begripsleer wordt onderscheid gemaakt tussen de begripsinhoud (comprehensio: wat men denkt) en de begripsomvang (extensio: de verzameling dingen waarop het begrip slaat). Naast categoriale begrippen (die singulier, particulier of universeel kunnen zijn) kent de ontologie transcendentele begrippen. Dit zijn alomvattende begrippen die op al wat 'niet-niets' is van toepassing zijn, zoals zijn (ens), iets (aliquid), ding (res), wezensvorm (forma), het ene (unum), het ware (verum) en het goede (bonum). Bovendien kent het zijnde een fundamentele tweeledigheid: de existentie (het feitelijke 'dat' iets er is) en de essentie (de wezensvorm of het 'wat' iets is).

### *3: Categorieën, Systechieën en Cultuurhistorische Schemata*

Om concreet te kunnen denken en oordelen heeft de geest behoefte aan categorieën (filosofische grondbegrippen) of gemeenplaatsen (topoi koinoi). Aristoteles onderscheidde de substantie (het zelfstandige wezen) en bijkomstige categorieën zoals betrekking, kwantiteit, kwaliteit, plaats, tijd, activiteit, passiviteit, situering en houding. Veel van deze categorieën treden op in de vorm van systechieën (tweeledigheden of tegenstellingsparen), die zowel synchroon (gelijktijdig) als diachroon (in een tijdsverloop of proces) werken.

Deze categoriale structuren sturen ons begrip van de cultuurgeschiedenis. De cursus stelt twee grote interpretatieve schemata tegenover elkaar:

*1. Het Moderne schema:* vertrekt vanuit de Verlichting en het positivisme. Het waardeert primair de exacte vakwetenschappen, de 'aarde' rede en de voortgaande ontmythologisering van de wereld.

*2. Het Postmoderne schema*: bekritiseert de eenzijdigheid en milieu-impact van het Verlichte rationalisme. Het herwaardeert pre-rationele, archaïsche en magisch-mystieke denkbeelden als gelijkwaardige vorm van menselijk begrijpen en kiest voor een insluitende (inclusieve) cultuurvisie.

***4: Modaliteiten, het Zijn vs. het Niets, en de Ontologische Zijnswetten***

In de werkelijkheidsanalyse spelen de alethische of fysische modaliteiten een cruciale rol. Zij geven de wijze aan waarop iets werkelijk is: mogelijk (met als variant waarschijnlijk), onmogelijk (ongerijmd of contradictoir), noodzakelijk en toevallig/contingent.

Aansluitend bij de modaliteiten onderzoekt de cursus het begrip van het Niets. Het absolute niets is reëel onbestaand en slechts een nominale stijlfiguur, want buiten het alomvattende zijn is er niets. Wel bestaat er het relatieve niets, dat optreedt als ontkennend niets (nihil negativum: de afwezigheid van een specifiek object) or als privatief niets (nihil privativum: het ontbreken van een kwaliteit die er behóórt te zijn, zoals blindheid). In de menselijke doorleving en psychologie (onder meer geanalyseerd via Freuds werkelijkheidsbeginsel en Paul Diels psychologie van de ijdelheid en neurose) kan een ontkenning van de werkelijkheid leiden tot waandenken (parafrosunè) en vervreemding.

De werkelijkheid bezit immers een onschendbaar en heilig karakter. Ze stelt een fundamentele eis van gewetensvolle eerlijkheid aan de mens: het erkennen van de feiten en de structuur zoals ze zijn. Deze gewetensvolle gebondenheid van het menselijke denken rust op drie universele ontologische zijnswetten:

- *De Identiteitswet:* “Al wat (zo) is, is (zo)”. Elk zijnde valt volkomen met zichzelf samen en is van de rest onderscheidbaar.
- *De Contradictiewet* (of tegenstrijdigheidsbeginsel): “Iets kan niet tegelijkertijd en onder hetzelfde oogpunt zijn en niet-zijn”. Dit vormt de basis voor consistentie en het bewijs uit het ongerijmde.
- *De Wet van het uitgesloten derde* (*tertium non datur*): “Ofwel is iets (zo), ofwel is het niet (zo)”. Er bestaat geen derde tussenweg tussen zijn en absoluut niet-zijn.